

Onpure literatuur

Literatuur in combinatie met andere disciplines

In de hedendaagse literaire cultuur staan de ramen en deuren wijd open. Samenwerking tussen auteurs en beeldend kunstenaars; ‘performing poetry’ als goed bezochte podiumkunst; dichters die voordragen begeleid door deejays of een ‘human beatbox’; het samengaan van poëzie met nieuwe media, zowel in het erkende werk van Tonnus Oosterhoff als in de imagescapes van veejays tijdens word ‘slams’ voorafgaand aan poetrydancepartys: het zijn inmiddels bijna gangbare voorbeelden van de manier waarop de hedendaagse literatuur zich ook manifesteert.

Frank Tazelaar

Dat deze ontwikkeling niet op zich staat blijkt bijvoorbeeld uit het multidisciplinaire programma voor het komende Holland Festival. Bij de presentatie daarvan zei directeur Ivo van Hove in het vervagen van de grenzen tussen de verschillende disciplines de toekomst van de kunsten te zien. ‘Onpure kunst’ noemde hij de samenvoeging van genres en disciplines. Ook in het recent uitgebrachte vooradvies 2005-2008 spreekt de Raad voor Cultuur met betrekking tot de letteren positief over het samengaan van verschillende kunstvormen tijdens tegenwoordig zeer goed bezochte literaire manifestaties en evenementen. De Raad signaleert in dit verband een verschuiving van leescultuur naar een ‘literaire cultuur’. Hoe goed het echter ook gaat met die cultuur, zo wordt in het advies opgemerkt, los daarvan moet het stimuleren tot lezen meer dan ooit speerpunt zijn van het letterenbeleid: ‘Lezen vormt een belangrijk onderdeel van literaire cultuur, en dat

mag niet vergeten worden nu de publieke aandacht in toenemende mate uitgaat naar niet noodzakelijk aan het lezen gerelateerde zaken als festivals en optredens.’ Literatuurorganisatie ‘de Wintertuin’ uit Nijmegen, organisator van het jaarlijkse Wintertuinfeest in Arnhem en Nijmegen, onderneemt pogingen om juist die multidisciplinaire literaire cultuur, die ‘onpure literatuur’ om met Van Hove te spreken, een rol te laten spelen in activiteiten die tot doel hebben het lezen van poëzie te promoten. Sinds een tweetal jaren initieert de Wintertuin grensoverschrijdende poëzieproducties die aansluiten bij het hedendaagse uitgaan en de moderne cultuurbeleving door jongeren. De doelgroep van deze producties is een publiek vanaf zeventien jaar. Vervolgens vertaalt de Wintertuin onderdelen van deze producties naar projecten voor de bovenbouw van het middelbaar onderwijs. Ervaring leert dat door de concrete aansluiting bij eigen produc-

ties die reeds door jongeren worden bezocht, de verbanden tussen de artistieke inhoud van de scholenprojecten en de onder jongeren levende subculturen en modes minder gedwongen zijn.

‘Poetry Slam’

Twee voorbeelden van recente projecten die bestaan uit een publieksvariant en een schoolvariant zijn het project Maatregel dat poëzie en dancecultuur samenbrengt, en het project Sensaties, waarin vanuit de poëzie verkenningen worden gemaakt op het gebied van de hedendaagse beeldende kunst en videokunst. In het project Maatregel realiseert de Wintertuin producties die een verband leggen tussen performing poetry en de moderne dance scene. De tweemaandelijks uitgevoerde producties bewegen zich op het snijvlak van poëzie, nieuwe muziek en dance. Combinaties van dichters en componisten, producers, deejays, muzikanten of veejays worden voor een gezamenlijke artistieke uitdaging gesteld. Op uitnodiging van de Wintertuin delen ze gedurende enige tijd een productieruimte. Het doel van de samenwerking is het samenvoegen van performing-poetry-acts en dance-acts tot een podiumperformance die muzikaal, tekstueel en visueel nieuw is. Concreet verstrekt de Wintertuin tweemaandelijks een zestal productieopdrachten aan combinaties van dicht-

ters en makers uit de dancecultuur. Vervolgens wordt de totstandkoming van de producties tijdens de studiotijd artistiek begeleid. Tot slot worden de verschillende acts tot één Maatregel geregisseerd: een zes uur durend totaalprogramma dat bestaat uit verschillende combinaties van poëzie, beeld en muziek. Deze combinaties willen niet slecht beeldinterpretaties of geluidsbewerkingen van poëzie zijn, maar acts waarmee de spanning tussen de intiemere ervaring van het luisteren naar poëzie en de meer extroverte muziek, dance en beeld beleving voelbaar, zichtbaar en hoorbaar wordt gemaakt. Of, zoals *HP/de Tijd* schreef: ‘Het totaalprogramma Maatregel is opzwepend, opwindend en slaat bruggen tussen poëzie en muziek, theater en housefeest.’

Deze productie mag succesvol worden genoemd. Er komen vele jonge bezoekers op de uitvoeringen af, en Maatregels worden landelijk geboekt in het podiumcircuit en op festivals, onder meer het grote popfestival Lowlands. Als schoolvariant van deze productie introduceerde de Wintertuin een vorm van ‘Poetry Slam’, waarbij muziek (deejay), beeld (veejay en computeranimatie) en het publiek (de scholieren) een grote rol spelen. Poetry Slam, de combinatie van wedstrijd, poëzie en podiumexpressie waarbij het publiek per ‘slam’ een winnaar kiest, staat in Nederland nog in de kinderschoenen. Overgewaaid vanuit Amerika via Duitsland, worden vanaf medio 2000 maandelijkse Poetry Slams georganiseerd in inmiddels tien steden. De Wintertuin nam in 2002 het initiatief tot de eerste Landelijke Poetry Slam Finale. Met ingang van 2001 organiseert de Wintertuin elk jaar een scholentournee met jonge ‘slammers’. Deze dichters, afkomstig uit het groeiende circuit van poetry slam en performing poetry, worden, geënt op de publieksvariant van

het Maatregel-project, begeleid door een deejay en een veejay. Nu is het zo dat de optredende podiumdichters alleen al door het gebruik van beats en beelden ver staan van het beeld van dichters en poëzie zoals dat onder scholieren en jongeren leeft. Toch zijn deze slammers geen hiphoppers of rappers die haaks op de gekende poëziepraktijk staan. Het gaat hier om jonge dichters als Sieger M. Geertsma, genomineerd voor de C. Buddingh’ prijs 2003, Erik Jan Harmens, wiens poëziedebuut dit jaar zal verschijnen bij een grote uitgeverij, of Tsead Bruinja, van wie in het Fries verschenen bundels werden bekroond en die binnenkort in het Nederlands debuteert, eveneens bij een grote, erkende uitgever. Het grote verschil tussen het beeld dat veel scholieren van poëzie hebben en het werk van deze dichters is het feit dat de hedendaagse jonge poëzie en de daarbij horende multidisciplinaire voordracht vaak dichter dan gedacht bij de heersende subcultuur staan. In die subcultuur of jongerencultuur speelt de combinatie van tekst, beeld en muziek immers ook een grote rol – tot midden jaren negentig gold dat voor rap, tegenwoordig voor r&b-clips, voor de hiphop in het algemeen en voor m.c.-acts.

De deelnemende dichters, vijf in getal, verzorgen een Poetry-Slamoptreden op de school, waarbij de leerlingen door middel van applaudisseren en het maken van ander lawaai een winnaar mogen kiezen. Ook vertellen de dichters over hun ervaringen als schrijven, publicerende dichter die eveneens als act op grote festivals en in het podiumcircuit optreedt. Van elke dichter wordt voorafgaand aan het optreden één gedicht gelezen. Leerlingen schrijven per gedicht suggesties over de manier waarop zij denken dat het gedicht voorgedragen moet worden. Deze suggesties worden na de voor-

dracht tijdens de slam (met deejay en veejay) besproken met de dichter. Na dit lesuur krijgen de leerlingen opdracht met twee eigen gedichten, en één bestaand gedicht, waarvoor suggesties in het lesmateriaal zijn opgenomen, al dan niet op muziek of begeleid door computeranimaties, deel te nemen aan de schoolslam die volgt op het bezoek van de dichters. Aan de schoolslam doet de bovenbouw (4-havo en 5-vwo) mee. Het publiek, de scholieren, kiest uit alle voordrachten en performances drie winnaars die de school vertegenwoordigen op de Arnhem/Nijmeegse Scholen ‘Poetry Slam Freefight’ op landelijke gedichtendag. Tijdens het organiseren en uitvoeren van de schoolslam en het kiezen van de gedichten daarvoor, kunnen leerlingen advies en commentaar krijgen van de Wintertuin en van de deelnemende dichters. Docenten krijgen informatie over achtergronden van Poetry Slam.

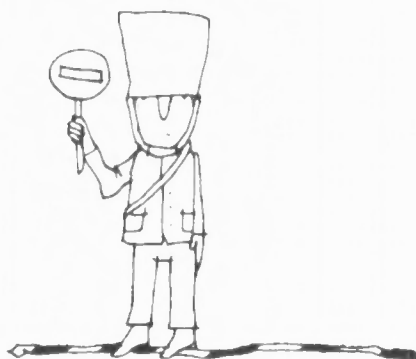
Sensaties

Een ander project van de Wintertuin, Sensaties, wordt eveneens opgebouwd uit een publieksvariant en een educatieve variant. Het project wordt uitgevoerd in het lopende culturele seizoen en schooljaar, 2002-2003. Met de publieksvariant van Sensaties wil de Wintertuin elementen uit de literatuur, beeldende kunst, videokunst en theater op een manier verenigen die het fenomeen van de vaste publieksgroep per verschillende kunstdiscipline – en haar verwachtingspatronen – op een positieve manier aanvecht. Bovendien wil het project de deelnemende makers anders en opnieuw laten nadenken over hun discipline, door een productieve samenwerking te initiëren tussen makers en uitvoerders uit verschillende kunsten – waarbij een kwalitatief hoogstaand resultaat voorop staat. Zo heeft niet alleen het publiek hier baat bij: voor de makers kan het

project artistieke grenzen openbreken. Als publieksvariant van Sensaties, produceerde de Wintertuin een aantal literaire muziektheaterprogramma's en een expositie in het Museum voor Moderne Kunst te Arnhem als resultaat van de samenwerking tussen veertien dichters en beeldend kunstenaars. Deze expositie, met als titel 'Mooie woorden', was te zien van november 2002 tot februari 2003. De volgende combinaties van dichters en kunstenaars namen er aan deel: Piet Gerbrandy en Roland Scholten, Albertina Soepboer en Jake de Vos, Grootendorst en Van den Berg en Ingmar Heytze, Geert Buelens en Dyane Donck. Bart FM Droog en Wilma Somers, Tsead Bruinja en Melle Smets, Tjitske Jansen en Ineke Kaagman, Mark Manders en Marije Langelaar. De combinaties ontwikkelden ieder gezamenlijk een nieuw beeldend en tekstueel kunstwerk, het resultaat van een proces waarin naar elkaar werd toegeschreven en naar elkaar toegewerkt.

Aan de theaterprogramma's van de publieksvariant van Sensaties ligt in eerste instantie één schrijfpdracht ten grondslag. Deze opdracht werd verstrekt aan de auteur Oscar van den Boogaard die een korte, poëtische tekst over 'gelijktijdigheid' schreef. Deze tekst fungeerde als rode draad door de theaterprogramma's die tot op heden bestonden uit de geregisseerde uitvoeringen van drie schrijfpdrachten, twee compositieopdrachten, een theatermonoloog, twee performances en twee korte films op basis van die tekst. Aan de programma's namen onder meer de volgende artiesten deel: Saskia de Coster, Wilfried de Jong, Oscar van den Boogaard, Martin Fondse, Tjitske Jansen, Erik Jan Harmens, Tonnus Oosterhoff en Daniël Dee.

De scholenvariant van Sensaties is een combinatie van deze twee producties. De nadruk lag op de combinatie poëzie

en beeldende kunst, evenals in de expositie 'Mooie woorden'. Een bezoek aan de expositie behoorde dan ook tot de onderdelen. Maar ook de poëtische tekst van Oscar van den Boogaard die ten grondslag lag aan de theaterproducties, speelde een grote rol in het scholenproject. In deze tekst gaat het over de 'shok van de schoonheid', en over de 'beroering van het gemoed'.

Praktijk

Sensaties is een intensief project dat een zekere mate van zelfwerkzaamheid en zelfstandigheid van de leerlingen vergt. Voor de uitvoering, op in eerste instantie twee middelbare scholen, werden vier stageplaatsen gecreëerd, ingevuld door studenten aan de lerarenopleiding van de Hoge School voor de Kunsten te Arnhem. Het project had vanaf september 2002 plaats in het kader van de les Nederlands en CKV, voor de vierde klassen havo en vijfde klassen vwo. Sensaties werd opgebouwd uit drie verschillende delen bestaand uit een opdracht en een achtergrond of theoriegedeelte; een inleiding met museumbezoek en twee gastlessen. Per klas vroeg het project twee lessen voor de inleiding; twaalf voor de eerste opdracht; twaalf voor de tweede opdracht en drie lessen voor de derde opdracht. De duur van deze eerste uitvoering van het project was drie maanden. Kort samengevat kende deze eer-

ste uitvoering van Sensaties de volgende vorm: in het eerste deel kwam zowel het beschrijven van beelden als het kijken naar videokunst aan de orde. Dit deel ging in op werk van de kunstenaars Marina Abramovic, Bill Viola en Orlan. In de theorielessen werd het werk toegelicht met videobeelden en cd-rom's. In de daarmee samenhangende praktijklessen werd ingegaan op de techniek van het weergeven en overbrengen van een beeld. Hoe maak je een korte video die een sensatie oproept, een beroering van het gemoed veroorzaakt, zoals het werk van de behandelde kunstenaars? In de opdracht stond het traject van het maken centraal. Dat traject begint bij het schrijven van de tekst van het script, en via het maken van een storyboard leidt het tot het opnemen van de videobeelden. Leerlingen bedachten gezamenlijk beelden die 'de schok van de schoonheid' zouden veroorzaken, en schreven in kleine groepjes korte scripts. In deze scripts moest het beeld worden opgeroepen. Vervolgens verwerkten ze het script tot een storyboard, waarna dit onder regie van de leerlingen opgenomen werd. De gemaakte films werden vertoond tijdens de slotmanifestatie van de eerste uitvoering van Sensaties, in december 2002. Vervolgens werden vijf gedichten behandeld die onderwerp waren van een beeld, een foto, videofilm of animatie. Voorafgaand aan het bekijken van de kunstwerken – onder meer in de expositie 'Mooie woorden' – en de animatiefilmpjes – onder meer uit het project Dicht/Vorm – werd het gedicht door de leerlingen bewerkt tot script voor een samenvatting in een korte reeks beelden en vervolgens tot een storyboard.

In het tweede deel van het project werd werk getoond van beeldend kunstenaars die een relatie leggen tussen tekst en lichaam: Shirin Neshat,

Jenny Holzer en Peter Greenaway. Dit onderdeel leidde tot veel discussie; de lichamelijkheid van het werk werd interessant bevonden, maar ook vaak als ongemakkelijk ervaren. Aan de hand van dia's, beeldmateriaal in het leerlingenboek en video, werd ingegaan op dit werk waarin poëtische teksten worden gebruikt als lichaamskunst en daarmee een volledig nieuwe lading krijgen. Leerlingen werd gevraagd een keuze te maken uit de poëziebloemlezing in het leerlingenboek en uit het gekozen gedicht één zin of één woord te schrijven of te tekenen, ergens op het lichaam. Van dit opschrift werd een foto gemaakt. De opdracht leidde tot een indrukwekkende diapresentatie tijdens het eindfeest van Sensaties.

In het slotdeel stond het gebruik van beeld in de tekst centraal. Er werden gedichten gelezen van Paul van Ostaijen waarbij de mogelijke rol van typografie in poëzie werd besproken; van Tonnus Oosterhoff die op zijn site tekstuele computeranimaties toevoegt aan

gedichten en van Sieger M. Geertsma die hetzelfde doet met grafische computeranimaties. Laatstgenoemde gaf op de scholen een demonstratie. Leerlingen werd gevraagd zelf een gedicht te schrijven en dat te bewerken op de computer, of om er, naar Van Ostaijen, een typografische variatie op te maken. Ook deze gedichten en beelden werden gepresenteerd tijdens de slotmanifestatie van Sensaties.

De eerste uitvoering van het Sensatieproject, vond vanaf september 2002 plaats op de scholen Gelders College en Mozaïek in Arnhem. Deze uitvoering eindigde in december 2002. Naast de beoordeling van de verschillende opdrachten en de presentatie daarvan tijdens de slotmanifestatie, werd het project geëvalueerd door middel van een enquête onder de leerlingen en docenten. Daaruit komt een positief beeld naar voren. Het project wordt door de leerlingen als anders en prikkelend ervaren. Hetzelfde geldt voor de gelezen en behandelde poëzie. De zelfwerkzaamheid wordt door een groot

deel van de leerlingen redelijk positief beoordeeld, de intensiteit van het project vindt men minder. Uit de enquête kwam eveneens naar voren dat de deelnemende leraren de organisatie en inhoud van Sensaties goed vonden. Ook hier was de kanttekening dat het project intensief was, en beter in delen of over een langere periode uitgevoerd zou kunnen worden.

De Wintertuin ziet in de deelname aan het Maatregel-project en in het verloop en de evaluatie van deze eerste uitvoering van Sensaties op scholen, genoeg reden om ook het komende seizoen door te gaan met het maken van scholenvarianten van de eigen producties. De verschuiving van leescultuur naar literaire cultuur is, als onderdeel van een grotere beweging in cultuur en kunsten, geen ontwikkeling die vooral bijdraagt aan ontlezing. Het 'onpure' kan het beleven én het lezen van literatuur ook in de hand werken.

Frank Tazelaar is artistiek directeur van de Wintertuin. ■